

כתבי המהר"ל תפארת ישראל

מאת מרנא ורבנא מהר"ר יהודה ליווא
בהר"ר בצלאל מפראג זצוק"ל

הוצאה חדשה הכוללת ניקוד, פיסוק, חלוקה לפיסקאות,
השלמת ותיקון מראי המקומות,
קביעת כותרות לכל פרק ופיסקה, סיכומי הפרקים
ועוד הערות ותוספות מועילות.

קול חי
מאת הרב אביגדור שילה

בהוצאת המכון התורני אור עציון
ע"ש ר' יצחק וחנה סטרלוביץ'

תוכן העניינים

תפארת ישראל

1	התורה נתונה לכל, ללמוד וללמד, על אף הקשיים בללמד	הקדמה
8	תפקיד האדם	פרק א
15	התורה משלימה את האדם הטבעי	פרק ב
19	האדם צריך להוציא כוחותיו אל הפועל	פרק ג
24	מצוות עשה ולא תעשה, תפקידן ומנינן	פרק ד
30	ריבוי המצוות - זכות לישראל	פרק ה
35	מצד האדם המצוות הן גזירות	פרק ו
43	המצוות מצרפות את האדם	פרק ז
	דברים שאסרה התורה, ובכללם מאכלות אסורות, נאסרו מחמת גזירה ולא מפני התועלת הטבעית	פרק ח
49	המצוות מביאות לדבקות בקב"ה	פרק ט
53	חיי הנצח נקנים על ידי יראת שמים	פרק י
59	חיי הנצח רק בלימוד התורה	פרק יא
64	מעלת האדם - צלם אלוקים שבו, התורה משלימה אותו, ולכן מביאה אותו לחיי הנצח	פרק יב
71	התורה בחיצוניותה עוסקת בחומרי ופנימיותה דבקה ברוחני העליון, לכן היא מעל כל החכמות ומגיעה מעלתה אל העולם הבא	פרק יג
77	התורה מביאה את האדם אל העולם הבא	פרק יד
83	אלו שאין להם חלק לעולם הבא	פרק טו
86	התורה מן השמים	פרק טז
89	מכיון שהתורה הכרחית לאדם, מדוע נתעכבה נתינתה עד היות עם ישראל	פרק יז
97	התורה אמת בעצם	פרק יח
101	האבות קיימו המצוות המיוחדות להם	פרק יט
105	קשר האבות לתורה ומצוות	פרק כ
109	מעלת משה מכשירתו לקבלת התורה	פרק כא
115	טענות קרח כנגד משה ואהרן	פרק כב
120	משה מיוחד לתורה בשל מדת הענוה	פרק כג
123	האדם ראוי לתורה מחמת היותו אמצעי	פרק כד
127	זמן מתן תורה	פרק כה
133	מקום נתינת התורה	פרק כו
139	נתינת התורה ביום החמישים מיציאת מצרים וקבלת התורה ביום חמישים ואחד	פרק כז
145	כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל	פרק כח
150	הקדמת נעשה לנשמע	פרק כט
154	קולות, ברקים, ענן וקול שופר שהיו במתן תורה	פרק ל
158	הקול, הדבור האלוקי והשלכותיו	פרק לא
163	כפה עליהם הר כגיגית	פרק לב
168		

	“וירד ה' על הר סיני”, כיצד להבין מילים בתורה שנראות לכאורה	פרק לג
172	כהגשמת הבורא	
176	עשרת הדיברות בדיבור אחד נאמרו	פרק לד
181	שלמותן של הלוחות	פרק לה
187	סדר הדרגתי בציווי הדיברות	פרק לו
191	הדיבור הראשון, אנכי ה' אלוקיך	פרק לז
202	הדיבור השני, לא יהיה לך	פרק לח
211	הדבור השלישי, לא תשא	פרק לט
216	הדבור הרביעי, שמירת שבת	פרק מ
226	הדבור החמישי, כבד את אביך ואת אמך	פרק מא
232	חמשת הדיברות האחרונות	פרק מב
234	ההבדלים בחמשת הדברות הראשונות, בין לוחות ראשונים ללוחות שניים	פרק מג
242	שמור וזכור בדבור אחד נאמרו	פרק מד
247	ההבדלים בחמשת הדיברות האחרונות, בין לוחות ראשונים ללוחות שניים	פרק מה
252	הפרשיות שלאחר מתן תורה וקשרן למתן תורה	פרק מו
258	מעלת ישראל בשעת מתן תורה	פרק מז
264	איך לאחר מתן תורה חטאו ישראל בעגל	פרק מח
272	התורה נצחית ולכן אין בה שינוי	פרק מט
	התורה ניתנה למשה במתנה, מכיון שאינה מתאימה למעלת האדם, ומעלתה נצחית	פרק נ
277	נצחיות התורה (המשך לפרק הקודם)	פרק נא
281	התורה נצחית אף שמצוות בטלות בזמן התחייה	פרק נב
285	אף שמצוות בטלות לעתיד, פורים ויום הכיפורים לא יתבטלו. התורה נצחית אף לעתיד	פרק נג
290	בא דוד והעמידן על י"א	פרק נד
293	ישעיהו העמידן על שש, מיכה על שלוש וחבקוק על אחת, היא האמונה	פרק נה
297	שכחת התורה	פרק נו
299	העולם הבא עולם נבדל ואינו בהשגת הנבואה	פרק נז
310	הסברים נוספים מדוע לא נזכר העולם הבא בתורה	פרק נח
315	הסבר נוסף מדוע אין שכר רוחני מפורש בתורה	פרק נט
320	היעודים הגשמיים שבתורה אינם שכר המצוות	פרק ס
324	שכר המצוות לפי הטורח והצירוף	פרק סא
329	שכר תלמוד תורה גם בעולם הזה	פרק סב
333	התגים	פרק סג
338	כתב התורה	פרק סד
344	התרגום	פרק סה
351	אין תוספת ואין שינוי בתורה. כתיב וקרי, ניקוד, עיטור סופרים ותיקון סופרים	פרק סו
355	ניתנו מסיני	
366	ספר תורה חסר	פרק סז
375	תורה שבכתב ותורה שבעל פה	פרק סח
380	החולקים על מסורת תורה שבעל פה	פרק סט
385	התורה בזמן הזה כקרבנות	פרק צ

391	נספחים
393	שיטת הרמב"ם בטעמי המצוות..... לפרק ו
399	מלאכים ובני אדם..... לפרקים יב, לג
408	תרגום אונקלוס לתורה..... לפרק לג
415	מדרש אותיות דרבי עקיבא..... לפרק לד
419	האם 'אנכי' הוא הדבור הראשון?..... לפרק לז
424	מקורם של הטעמים..... לפרקים מה, סו
427	מטרת הרמב"ם בחבורו משנה תורה..... לפרק נו
429	מדוע לא נזכרו היעודים הרוחניים בתורה?..... לפרקים נז-ס
433	כתב התורה ולוחות..... לפרק סד
439	מפתח מקורות

הקדמה

נושא ההקדמה: התורה נתונה לכל, ללמוד וללמד, על אף הקשיים בללמוד

התורה ניתנה לכל ישראל, אף אם יטעו בלימוד

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל (דברים ד, מד). הכתוב הזה רוצה לומר, כי התורה חפץ מנת, כל הרוצה לזכות בה יזכה בה, ולכך לא אמר אשר שם לבני ישראל, רק לפני בני ישראל. כמו דבר המנת לפני כל הרוצה לזכות בזכה בה. ולא יאמר האדם כי התורה לא נתנה רק לגדולי החכמים, שהם רחוקים מן הטעות. אבל התורה נתנה לכל. ולא יאמר גם כן, אולי אשגה בתורה. ודבר זה פרושו במדרש (שהש"ר ב, ד): הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (שיר השירים ב, ד). רבי יונה אמר: שני חברים העוסקים בהלכה, זה אומר בית אב של הלכה, וזה אינו אומר בית אב של הלכה, אומר הקדוש ברוך הוא: ודגלו עלי אהבה. אמר רב אחא: עם הארץ שקורא לאהבה איבה, כגון ואהבת (דברים ו, ה) ואיבת, אמר הקדוש ברוך הוא: ודגלו עלי אהבה, עד כאן. פרוש בית אב של הלכה, שרש הלכה וטעמה.

הברכה "לעסוק בדברי תורה" ולא "ללמוד תורה" כי מקיים המצווה אע"פ שלא מכוון לאמת

ומפני זה נראה, כי הברכה על למוד התורה לעסוק בדברי תורה, ואין מברכין ללמוד תורה. ועם שיש לפרש שלכך אנו מברכין לעסוק בדברי תורה, מפני שהברכה הזאת היא ברפת המצות, שחייב לברך על כל מצות עשה. ואין מצות עשה רק בדבר שיש בו מעשה, שהרי נקרא מצות עשה שחייב לעשות. ולכך יש לברך לעסוק, דהיינו למוד תורה במעשה, וזה כאשר הוא מוציא הדבור, זה נקרא עסק בתורה, שהדבור נחשב מעשה. אבל למוד נקרא הבנת הדבר מה שלמד, ואין הברכה רק על מעשה המצווה. ואם למד בעיון לבד, אין לו לברך לעסוק בדברי תורה, שזה נאמר על המעשה.

אמנם נראה לומר כמו שאמרנו, כי לכך מברכין לעסוק בדברי תורה, כי ללמוד תורה לא שיהי רק על מי שלמד תורה ומכון ההלכה לאמתתה, שבזה שיהי למוד תורה. אבל מי שאינו מכוון ההלכה על אמתתה, אין זה למוד. לכך מברכין לעסוק בדברי תורה, בין שהוא מכוון ההלכה, או שאינו מכוון ההלכה, רק שיכוון ללמד האמת, אף על גב שישגג. הרי כי למוד התורה לעצמו נקל מאד, ואין צריך לחוש לשום דבר.

הקושי ללמד תורה: א. שמא אינו מכוין לאמת ב. שמא הלומד לא יקבל

אמנם לשום דברי תורה לפני זולתו הוא קשה משני פנים: האחד, כי אם אינו מכוון ההלכה, להאיר עיני זולתו בדבר אמת, למה לו! כי תכלית מה שיכוון המניח דברי תורה לפני זולתו, להחכים אותו בדברי אמת וישר. ודרך האמת רחוק משימצא, ומכל שכן בדורות האלו, שאבדה חכמה מבני אדם¹. השני אף אם הוא מכוון ההלכה, מי יודע אם יהיו לרצון אמרי פיו לזולתו, ואם לא יהיו לרצון, עדין לא הועיל דבר. ואין ספק, כי כל פעלה אשר רחוק שיגיע הפועל אל תכלית כונתו, אין ראוי שיפעל אותה פעלה, שלא יהיה פעלתו לריק ולבטלה.

1. עי' פרק נו ד"ה אך בזמננו זה ואילך.

טבע האדם לשמוח בכשולו חברו

והדבר הזה אשר אמרנו, אף בדורות השלמים היה צריך לאדם זרוז יתרה, שלא יהיה נכשל בזה. בפרק ד' דברכות (כח, ב): בכניסתו לבית המדרש מתפלל: יהי רצון שלא אכשל בדבר הלכה, ולא אמר על טהור טמא, וישמחו בי חברי. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה, ואשמח בהם, עד כאן. הרי שאף בתלמיד חכם גדול, לב האדם נוטה לשמח, כאשר ימצא בדברי זולתו חסרון. כי כל אדם בטבעו ששמח בשלמות אשר יש לו על זולתו. ולכך מתפלל שלא ילך אחר טבעו, וישמח כשחברו נכשל בדבר הלכה, והוא אינו נכשל. ועם פי יש לפרש ההפך, מה שאמר: וישמחו חברי בי, תפלה שישמחו חבריו בו, כאשר לא יכשל הוא בדבר הלכה. אין המאמר סובל זה, שעדין לא אמר שיאמר דבר הלכה, רק שאמר בדרך שלילה, שלא אכשל בדבר הלכה, ואולי לא יאמר דבר הלכה כלל, כי לא כל אדם יאמר דבר הלכה בבית המדרש. והיה לו לומר², יהי רצון שאמר על טהור טהור ועל טמא טמא וישמחו חברי בי, ופירוש רש"י זכרונו לברכה יוכיח. ואם הדבר הוא כפ' בשלמי המעלה, מכל שכן בדור הבלתי שלם, אשר כל דברי זולתו אינם לו לרצון, כי לא ילמד זכות על האומר. והרי הקשי מצד שני פנים.

הדרך להנצל מהקשיים - דבקות בה' גותן התורה

אמנם להנצל מזה, כאשר יכון מעשיו אל השם יתברך, אשר הוריש אל האדם התורה והחכמה. גם עתה יתן לו תורתו וידריף אותו בנתיבות אמת, כי מאתו תצא תורה. ובפרק אלו נדרים (פא, א): אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב (ירמיהו ט, יא): מי האיש החכם ויבן את זאת, על מה אבדה הארץ וגו'? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פרושוהו, עד שפרשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, שנאמר (שם, יב): ויאמר ה' על עונכם את תורתי ולא הלכו בה. הינו ולא שמעו בקולי הינו ולא הלכו בה! אמר רב: שלא ברכו בתורה תחלה, עד כאן. ודבר זה מן התמה שיהיה חרבן הארץ בשביל שלא ברכו בתורה תחלה, ולא בשביל עבודת כוכבים ומזלות וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיו בבית ראשון³!

אמנם באור זה, כי הדבר שהוא סבה אל מציאות דבר אחר, הוא גם כן סבה אל קיום מציאותו. ואל יקשה לך כי הנגר הוא סבה לבנין הבית, ועם כל זה בהעדר הנגר ישאר הבית קיים, דבר זה אינו, כי אין הנגר סבה לבית, רק שהוא מקרב העצים יחד. ודבר זה הנגר פועל, לא עצם הבית, והבית נעשה מן הנגר במקרה. אבל דבר שהוא סבה בעצם אל מציאות דבר אחר, כל שכן שהוא סבה לקיום שלו. שהרי היה סבה שיהיה נמצא, וכן גם כן הוא סבה לקיום שלו, ודבר זה מבאר במופת⁴.

ולפיכך, אם היו מברכין על התורה תחלה, לומר ברוך גותן תורה לישראל, והיה אהבה אל השם יתברך במה שנתן תורה לישראל, כי זה ענין הברכה על התורה, שהוא יתברך מברך על זה, ואוהב השם יתברך בשביל הטוב שנתן לו התורה. ואז היה זה סבה גם כן שתהיה התורה מתקיימת בישראל, שהיה השם יתברך גותן בלבם לשמר ולעשות ולקיים, אף אם היו

2. אם פירוש המאמר שישמחו שלא אכשל.

3. יומא ט, ב.

4. עי' גם בהקדמת המהר"ל לנצח ישראל.

עוברים לפעמים מצוה אחת, היו חוזרים מיד לשמר ולעשות ולקיים. וזה היה מן השם יתברך אשר הוא סבה לתורה, והוא גם כן סבה שלא תתבטל. דומה לזה, כאשר הגיע נזק אל ענף היוצא מן האילן, אז העקר שממנו יצא חוזר וגודל⁵ גדולו מן השרש, אשר היה סבה לגדול שלו שיצא. ובלא השרש אין קיום לאילן כלל. ולפיכך, אלו היו מברכין בתורה תחלה, מה שהוא יתברך סבה לתורה ונתן להם התורה, והיו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, מצד הדבקות הזו היה השם יתברך סבה גם כן שלא תתבטל התורה. אבל מפני שלא ברכו בתורה תחלה, שלא היו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, לא היה כאן סבה מקימת את התורה בישראל, ובאו לידי זה שעברו על התורה, ודבר זה גורם שאבדה הארץ.

סיבת החורבן: שלא דבקו באהבה בה' נתן התורה. סיבה זו ידועה רק לקב"ה

ואמר: דבר זה נשאל וכו'. פרוש, ששלוש מדרגות הם: המדרגה האחת היא מדרגת החכמה שיש לאדם בתחנתונים, מה שיכול האדם להשיג. המדרגה השנייה היא מדרגת הנבואה שהיא על הנביאים, שהם בני אדם שהם בעולם הזה, ובא להם רוח הקודש מעליונים. המדרגה השלישית היא ההשגה שהיא בעליונים, כי המלאכים הם עליונים. וזה שאמר: דבר זה נשאל וכו'. כי מה שהוא יתברך סבה לתורה, הוא יותר עליון מן מדרגת חכמים, נביאים ומלאכים, כי אלו כלם הם עלולים ומסובבים, ואינם מגיעים אל דבר שהוא מצד העלה דוקא, ומצד העלולים אין ידיעה לזה. כי אף אם היו נותנים הסבה שאבדה הארץ בשביל שחטאו, לא היה זה סבה לאבוד הארץ, כי אם חטאו היה השם יתברך מקים התורה בהם, והיו חוזרים למוטב, רק הסבה היה שלא ברכו בתורה תחלה, ובזה בא להם אבוד הארץ. ואלו היו דבקים בו יתברך, במה שנתן תורה, אז היה השם יתברך עמהם במה שנתן התורה להם. וכמו שהיה הוא יתברך הסבה למציאות התורה בהם, היה גם כן סבה לקיום התורה בהם, ולא אבדה הארץ. אבל עתה, שלא היו מברכים בתורה תחלה, ולא היו דבקים בו יתברך, במה שנתן תורה לישראל, גם כן לא היה השם יתברך עמהם לקיים התורה, וזה היה גורם שאבדה הארץ. ואל יקשה לה, למה לא היו מברכין בתורה תחלה? שאין פרוש הברכה הדבור בפה בלבד, דודאי הדבור בפה היו מברכים. אבל הפונה על הברכה בעצמה, היא האהבה הגמורה והדבקות אל השם יתברך, לאהב השם יתברך במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה. ואין כל האהבות שוות, כי האהבה האמתית היא האהבה בכל לב ובכל נפש, וכדכתיב (דברים ו, ה): ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, ולא היה להם האהבה הגמורה אל השם יתברך, במה שנתן התורה לישראל, ובפרט על הטובה הגדולה שהיא התורה, שהיא טובה על הכל, שיש לברך השם יתברך ויתעלה שמו על זה בכל לבו. וכפי הטובה העליונה, לא היו מברכים בכל לבם.

גם ת"ח נכשלים בברכת התורה – בדבקות בנותן התורה

וזה שאמר שם (נדרים פא, א) גם כן: מפני מה אין תלמידי חכמים מצויים שיוצאים מהם תלמידי חכמים? מפני שאין מברכין בתורה תחלה. כי אף אם היו מברכין בפה, מכל מקום דבר הזה,

שהוא נתינת התורה, צריך לברך השם יתברך בכל לבו, ובזה יש לו האהבה הגמורה אל השם יתברך. ואף אם הוא תלמיד חכם, והוא צדיק גמור, רחוק הדבר הזה שיברך השם יתברך בכל לבו על נתינת התורה כפי הראוי.

ת"ח נכשלים בזה יותר כי אהבתם לתורה גורמת לחוסר דבקות באהבה בנותן התורה ועוד, כי התלמיד חכם לבו דבק אל התורה, כי חביבה התורה על לומדיה, ובשביל אהבתם לתורה דבר זה מסלק אהבת המקום בשעה זאת שבאים ללמד, כי כאשר באים ללמד תורה ואהבתם אל התורה, אין בלמוד שלהם האהבה אל השם יתברך במה שנתן תורה, כי אין האהבה לשנים, כי כל אהבה היא דבקות בנאהב, ואם דבק בזה אינו דבק באחר. ולפיכך אהבת התורה שהיא חביבה עליהם, דבר זה מסלק שאין הברכה בכל לבו אל השם יתברך, במה שנתן התורה. וזה שאין מברכים בתורה תחלה. ולפיכך, אין יוצאים מהם תלמידי חכמים. כי אלו היו אוהבים אותו, במה שהתורה נמצא מאתו יתברך, היה השם יתברך גם כן סבה לתורה לצאת מהם תלמידי חכמים. ועתה, שהם דבקים ורודפים אחר התורה עצמה בלבד, ואינם דבקים בו יתברך, במה שהוא יתברך סבה לתורה, לא היה יוצא מאתם תלמיד חכם שיש בו תורה, שאין כאן הסבה המשפיע את התורה, הוא התלמיד חכם. וזה שאמר הכתוב (ירמיהו ט, יא): ולא שמעו בקולי, נגד התורה עצמה. ולא הלכו בה, שלא לקחו התורה עם סבתה. כי לקיחת התורה עם סבתה נקרא הליכה בתורה לגמרי.

ומפני זה לא היו יודעים דבר זה לא חכמים ולא נביאים ולא המלאכים, כי דבר זה מגיע אל הסבה הראשונה בפרט ואין מגיע אל המסובב, וכל אלו הם עלולים ומסובבין ולכן פרשה הקדוש ברוך הוא בעצמו. וכן אם אין תלמיד חכם מברך בתורה תחלה, אין לוקח את התורה עם סבת התורה, ויש כאן הסרה והפסק, ואין יוצאין ממנו תלמידי חכמים, כמו מי שלקח אילן בלא שרש אשר ממנו האילן אז אין נמשך פרי ממנו, ולפיכך אם מברך בתורה תחלה יוצא מהם תלמיד חכם ועושה פרי. ומפני כך כאשר האדם מכון בתורה להשם יתברך אשר נתן התורה, גם כן השם יתברך מציל אותו מן השגיאה ויאיר עיניו בתורתו.

זמור י"ט בתהילים כנגד שני הקשיים שבלימוד תורה לאחרים

וכאשר ראה דוד לפניו שני דברים אלו אשר זכרנו: האחד, שהיה ירא פן יפשל בדברי תורה. והשני, שלא יהיו דבריו לרצון לזולתו, נגד זה סדר דבריו במזמור השמים מספרים פבד אל וגו' (תהילים ט). הקדים תחלה לספר מעלת התורה, שאמר: תורת ה' תמימה משיבת נפש, פקודי ה' וגו', עד גם עבדך נזקק בהם בשמרם עקב רב. ולפי מעלת הדבר צריך שיהיה נזקק שלא יפשל בו. וזכר ששה דברים, ובכל אחד זכר השם, לומר, כי התורה מצרפת אל השם יתברך, שנקראת תורת ה', עדות ה' וכן כלם. לומר, כי על ידי התורה קונה האדם דבקות בו יתברך. ומפני שבא לומר שהדבקות הזו הוא דבקות גמור, לא דבקות בצד מה. כמו מי שהוא בעל מדות, על ידי המדות קונה דבקות בו יתברך, ואינו קונה רק הדבקות בצד מה, כפי המדה אשר דבק בה. אבל על ידי התורה דבק בו יתברך לגמרי בכל צד. ומפני שהצדיק המחלקים הם ששה, והם: ימין ושמאל, פנים ואחור, מעלה ומטה, וכנגד זה זכר ששה שמות, שהוא דבק בו יתברך בכל צד, ואינו נוטה מן השם יתברך לא לימין ולא לשמאל לא⁶ לשום צד.

6. בד"ר - ולא, ונראה עדיף.

ע"י תמימות התורה נעשה האדם תמים ודבק בקב"ה

והתחיל לומר: תורת ה' תמימה משיבת נפש, כי כאשר התורה תמימה על ידי זה האדם גם כן תמים, וכאשר הוא תמים, האדם הוא עם השם יתברך לגמרי, וכדכתיב (דברים יח, יא): תמים תהיה עם ה' אלהיך, ופרשו זכרונם לברכה במסכת נדרים (דף לב, א): כל המתמים עצמו הוא עם השם יתברך. ולכך אמרו זכרונם לברכה (עיין חולין צא, ב) 7: צורת תם חקוקה בכסא הכבוד. כי יעקב נאמר עליו (בראשית כה, כז): ויעקב איש תם, ולכך אמר משיבת נפש, כלומר, שהיא משיבת נפש להחיותו. כי התמים הוא עם השם יתברך כמו שאמרנו, וכתיב (דברים ד, ז): ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. כי מצד הדבקות בו יתברך אתם חיים, ולכך כתיב: תורת ה' תמימה משיבת נפש.

התורה מעניקה לאדם שלימות שלכית

ואחר כך אמר: עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. פרוש, כי מה נחשב האדם שאין בו רק שכל האנושי? אבל עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, שעל ידי התורה נעשה חכם. כי התורה מעידה על הנמצאים לברר כל דבר, והיא נאמנה, מחכימת הפתי, עד שנחשב שכלי ביותר.

התורה מביאה את האדם לשלמות - שמחה

ואחר כך אמר, שעוד מביאה התורה את האדם אל המדרגה שהיא משמחת לב. פרוש שנחשב האדם שהוא מציאות שלם על ידי התורה, ולכך היא משמחת לב האדם. שכאשר האדם הוא בשלמות, הוא בשמחה, והפך זה, כאשר הוא בחסרון, הוא באבלות. ולכך כאשר קרה לו המיתה מן שאר בשרו הוא באבלות.

התורה מלמדת את האדם שלימות המעשה

ועוד אמר: מצות ה' ברה מאירת עינים. רוצה לומר, כי התורה מלמדת לאדם את המעשה אשר יעשה, ולא נחשב שהולך בחשך. ולפני זה אמר: מחכימת פתי על החכמה המחכמת אותו, וכאן אמר מצות ה' ברה מאירת עינים שלא ילך במעשיו בחשך, רק יעשה המצוה, עד שהאדם הוא שלם לגמרי בין בשכלו ובין במעשיו.

יראת שמים מקנה הנצחיות

ואחר כך: יראת ה' טהורה עומדת לעד. פרוש שעל ידי התורה יקנה הנצחיות. ודבר זה רמזו בפרק במה מדליקין (שבת לא, א) על פסוק (ישעיהו לג, ו): יראת ה' היא אוצרו, כי על ידי היראה יקנה הקיום הנצחי⁸. ויתבאר זה בפרקים הבאים בעזרת השם יתברך⁹.

7. עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה ויורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה. רש"י שם: "בדיוקנו של מעלה: פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות יעקב".

8. ביאר דבריו בחידושי אגדות שבת לא: "אף אם היה לו כל התורה כולה, אין הקיום אלא בשביל יראת ה'. והדבר הזה, כי העלול במה שהוא עלול, אין לו קיום בעצמו [רק] מה שיש לו מן הש"י אשר הוא העלה, ומצד עצמו אין קיום לאדם, רק מצד הש"י אשר הוא מקיים הכל. ודבר זה הוא קיום העלול לא מצד אהבת הש"י, כי האהבה מצד שהיא בין שני דברים, אין [בוזה] הקיום מן הש"י, שסוף סוף יש לכל אחד ענין בפני עצמו, ואין לעלול קיום בצד עצמו רק מצד העלה. ולפיכך יראת ה' היא אוצרו בלבד, כי מי שיש בו יראת שמים הוא מבטל צורתו לגמרי אצל הש"י, שהרי יראת השם על פניו, וכאלו הוא אין דבר בו בעצמו רק הכל [הוא] הש"י".

9. סוף פרק י".

משפטי התורה אמת, הדבק בה מתדמה לקב"ה שחותמו אמת

ואמר: משפטי ה' אמת, צדקו יחדו. דבר זה עוד יותר על הכל שעל ידי התורה מתדמה אל השם יתברך, במה שאפשר להתדמות אל בוראו. כי חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת (שבת נה, א). ומשפטי התורה ודרכיה אמת. ואומר: צדקו יחדו, כי כל הדברים יש בהם אמת בצד מה, ומשפטי ה' אמת צדקו יחדו, כלומר שכלם שוים באמתות. וזה מורה שהם אמת לגמרי, לכך כלם שוים באמתות. שאם לא כן, לא היו כלם שוים באמתות, רק זה יותר מזה, אבל מפני שהם אמת לגמרי, לכך כלם שוים באמתות.

מצוות התורה מועילות במישור הגופני ובמישור השכלי

ואמר: הנחמדים מזהב ומפז רב. פרוש, כי המצוה יש בו שני דברים: האחד, שהמצוה טוב לאדם הגופני, שדבר זה מבאר לכל, שכל המצוות שהם בתורה הם להשלים תקון האדם, עד שהאדם הוא בטוב. והשני, שהשכל גם כן מחיב המצוות מצד סוד שכלי. ועל זה אמר, כי מה שהמצוה יש בה סוד שכלי אלהי, הם נחמדים מזהב ומפז רב. שהם נחמדים לראית העין לבד, ומצוות התורה הם יותר נחמדים לראית השכל. שכמו שיפיל לשון ראיה על העין, כך יפיל ראיה על השכל, כי לשון ראה משמש כאחד לשניהם¹⁰, כמו שאמר (שקלים פ"ד מ"ז): רואה אני דברי פלוני. לפיכך אמר, כי השכל האלהי בתורה יותר נחמד לראית השכל, מזהב ומפז שהוא נחמד לראית העין. ועל טוב הגופני, שהתורה מעמיד הכל בטוב, כי התורה תקרא טוב, על זה אמר: ומתוקים מדבש ונפת צופים, שזה ערבות גופני. ומה שכלל הדבר אצל כל אחד ואחד, לומר: מזהב ומפז, ומתוקים מדבש ונפת צופים? שאם אמר הנחמדים מפז, אפשר לומר שאינם נחמדים רק יותר מפז. ועתה שכתוב הנחמדים מזהב ומפז יש ללמד, כמו שאין פרוש מזהב ולא יותר, שהרי גם כן נחמד מפז, כן פרוש מפז, לא שהוא נחמד מפז בלבד, רק שהוא נחמד יותר על כל. וכך פרוש ומתוקים מדבש ונפת צופים. ועל זה אמר: גם עבדך נוהר בהם. לפי מדרגתם ומעלתם ראוי שיהיה נוהר בהם. ובשמרים עקב רב לעולם הבא.

תפילת דוד שלא יטעה בלימוד התורה ושילמדה לאחרים

ואחר כך אמר: שגיאאות מי יבין וגו'. כלומר, כי לפי מדרגת ומעלת הדבר, צריך שיהיה האדם נוהר שלא יחטא, ולכך אמר: שגיאאות מי יבין, נגד אם יטעה בדברי תורה. שאי אפשר לגדל עמק שלהם, שיבין כל הדברים על אמתתם, ולכך אמר מי יבין. ואחר כך אמר: מנסתרות נקני. על שגגת מעשה, שלא ידע מן העברה. ואחר כך אמר: יהיו לרצון אמרי פי, כדי שיהיה לו זכות שישפיע תורה לאחרים. ועל זה אמר: יהיו לרצון אמרי פי, שיהיו מקבילים את דבריו. ובמדרש (ילק"ש תהילים רמז תרעח): יהיו לרצון אמרי פי, שיעשו לדורות, ויחקקו לדורות, ואל יהיו קורין בם כקורין בספר המירוס, פרוש ספרי המינים. כמו: ספרי המירוס אינם מטמאים דמסכת ידים (פ"ד מ"ו). רק יהיו קורין בהם ונוטלים עליהם שכר כנגעים ואהלות. אמר רבי ירמיה בשם רבי יוחנן: אגורה באהלך עולמים (תהילים סא, ה), וכי סלקא דעתך שדוד מבקש דירה בשני עולמים? אלא, יהיו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאלו אני קיים. ולכך אמר: יהיו לרצון אמרי פי אל הבריות. והגיון לבי לפניך, רוצה לומר, כי כל לבבות

10. עי' מו"נ מאמר א' פ"ד.

דורש השם יתברך¹¹, וידעת שפונתי לשם ה', ולכך ידריף אותי בדרך אמת. ה' צוירי וגואלי. כלומר, כי אחר שאתה יצרתני, אין אתה מואס ביצוריה. ואם אחר שיצרתני, מעשי גרמו להרחיק אותי, הרי אתה גואלי מפל דבר, אף כי רחקתי, עד שאני לרצון. ובכך התפלה אל מי שאינו מואס בשפלים, ואינו מרחיק לשהיו רחוקים, שיהיו לרצון אמרי פי לפני כל. ויורני דרך אמת. ויסעדני בימין צדקו, נצח אמן. ושם החבור הזה נקרא תפארת ישראל, כי הוא חבור על התורה, שהיא תפארת ישראל. כדכתיב (דברים ד, ח): ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו'. ואמרו (שם, ו): רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וכבר בארנו בהקדמה (השלישית) של חבור גבורות ה', שבשביל כך אמרו במסכת ברכות, בפרק הרואה (נח, א): והתפארת זו מתן תורה.

סיכום ההקדמה

הרמב"ם (סהמ"צ עשין יא) הגדיר את מצות תלמוד תורה "ללמוד חכמת התורה וללמדה". בהקדמתו מבחין המהר"ל בין שני חלקי המצוה. מצד הלומד, אין מניעה שילמדו כולם תורה. גם מי שלא מכוון לאמיתתה של תורה, מקיים מצות תלמוד תורה, שצריך עניינה הוא לעסוק בתורה.

אולם ללמד לאחרים הוא דבר קשה משני פנים. או מפני שהמלמד לא יכוון אל האמת, ואם כן לא הועיל למקבל. או אף אם יכוון אל האמת, לא יתקבלו הדברים בעיני הלומד. פתרון לקשיים אלו הוא כוונת מעשיו לשם שמים. צריך המלמד להכיר בערכה של תורה ולהידבק בנותנה. דוד המלך בפרק י"ט בתהילים העריך את התורה מכל הבחינות האפשריות, ומתוך הכרת ערכה פנה בתפילה אל הקדוש ברוך הוא שיהיו דבריו לרצון.

11. ע"פ דברי הימים א' כח, ט.

פרק א

נושא הפרק: תפקיד האדם

לכל נברא בעולם יש תפקיד. חשיבות התפקיד לפי מעלתו

הנבראים, אשר ברא ה' יתברך בעולמו, כלם הם פועלים בעולם אשר נבראו בו, וכל אחד לפי מעלתו וחשיבותו גדל פעלתו. הנה השמים וכל צבא השמים כלם פועלים. מסובבים הרקיע, ופועלים בתחתונים¹, כמו שבראם השם יתברך וסדר אותם. וכן התחתונים כלם פועלים. הארץ היא שפועלת ומוציאה צמחה, וכל אשר הוא יוצא מן הארץ היא פועלת. וכן המים פועלים, מרוים ומצמיחים האדמה. והרוח גם כן מגדל הכל כמו שהוא ידוע. וכן האש, כמו החמה, מחמם ומגדל הכל. וכן כל בעלי חיים וכל המינים שבעולם, לא לתהו בראם, רק נאמר עליהם² (בראשית א, כח): פרו ורבו ומלאו את הארץ. עד שאין אחד בטל, והכל פועלים בעולם אשר נבראו בו.

יש התאמה בין הפועל לפעולתו

וְכָל פְּעֻלָּה הִיא מִתְיַחֶסֶת אֶל הַפּוֹעֵל. כִּי הַחֲמִימוֹת אֲשֶׁר הוּא פֹעֵלֵת הָאֵשׁ, מִתְיַחֶס אֵלֶיהָ. וְכֵן הַקְּרִירוֹת, מִתְיַחֶס אֶל הַמַּיִם אֲשֶׁר פּוֹעֵלִים הַקְּרִירוֹת. וְכֵן בְּכָל הַדְּבָרִים, מִתְיַחֶסֶת הַפְּעֻלָּה אֶל הַפּוֹעֵל.

פעולות האדם צריכות להיות מתאימות לנפשו האלוקית

וּמַעֲתָהּ, הָאָדָם אֲשֶׁר הוּא נִבְדָּל מִכָּל שְׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים מִצַּד הַנֶּפֶשׁ, שְׁאִין נִפְשׁוֹ נִפְשׁ בְּהִמִּית, רַק נִפְשׁוֹ נִפְשׁ שְׂכֵלִית, לֹא כְמוֹ שְׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים הַטְּבָעִיִּים, שְׁאִין נִפְשָׁם רַק טְבָעִית³, מַחִיב שִׁיְהִי לֹו פְּעֻלוֹת מִתְיַחֶסוֹת אֶל נִפְשׁוֹ הַשְּׂכֵלִית הָאֱלֹהִית, וְיִהְיֶה לוֹ פְּעֻלוֹת שְׂכֵלִיוֹת אֱלֹהִיוֹת, שֶׁכֶּבֶר אֲמָרְנוּ, כִּי כָּל פְּעֻלָּה צְרִיף שֶׁתְּהִיָּה מִתְיַחֶסֶת אֶל הַפּוֹעֵל.

וּמִפְּנֵי שֶׁתְּמַצָּא הָאָדָם מִשְׁתַּתֵּף עִם שְׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים הַטְּבָעִיִּים בְּהִרְבָּה פְּעֻלוֹת, וְדָבָר זֶה בּוֹדָאֵי מִצַּד הַנֶּפֶשׁ הַחַיּוֹנִי אֲשֶׁר בָּאָדָם, אֲשֶׁר בּוֹ מִשְׁתַּתֵּף עִם שְׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים הַטְּבָעִיִּים. אָבָל אֵי אִפְשָׁר שְׁלֹא יִהְיֶה לוֹ פְּעֻלוֹת גַּם כֵּן מִתְיַחֶסִים אֶל נִפְשׁוֹ הַשְּׂכֵלִית הָאֱלֹהִית, כִּי לֹא יִגְרַע כַּחוֹ.

האם הפעולות שעושה האדם לצורך קיומו הפיזי הן יעודו?

כִּי מַה שֶׁהָאָדָם הוּא בְּנֹאֵי וְנִגָּר וְעוֹשֶׂה מְלָאכָה הָאִפְיָה וְהַבְּשׂוּל וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה מִתְקוֹן הַבְּגָדִים,

1. כוונתו למזלות בשמים המשפיעים על המתרחש בארץ.

2. פסוק זה נאמר ביחס לאדם, ואילו על בעלי החיים נאמר: "פרו ורבו ומלאו את המים בימים" (בראשית א, כב).

3. הרמב"ם בשמונה פרקים פ"א כתב: "עד שפתח גדול הרופאים שהנפשות שלוש: טבעית וחיונית ונפשית". "אני אומר שחלקי הנפש תמישה: הון והמרגיש והמדמה והמתעורר וההוגה". המהר"ל בדרך חיים פ"ב מ"ח כתב: "וג' דברים יש באדם, כי האדם יש בו נפש כמו שיש לשאר בע"ח ויש בו נפש המדברת נוסף על שאר בעלי החיים, שאין להם נפש המדברת. ויש עוד לאדם שכל נבדל מן הגוף לגמרי". נראה כי דברי המהר"ל הללו מקבילים לנפש, רוח ונשמה (ב"ר י"ד ט'). הנפש היא החלק הטבעי, כח החיים שבאדם הדואג לקיומו הפיזי, ובוה שווה האדם לבהמה. הרוח היא חלק הנפש הדואגת לערכי האדם. הנשמה היא השכל האלוקי שבאדם [עי' אורות לראי"ה קוק (אורות התחיה מג עמ' פד): "הנפש של פושעי ישראל... היא יותר מתוקנת מהנפש של שלומי אמוני ישראל... אבל הרוח הוא מתקון הרבה יותר אצל יראי ה' ושומרי תורה ומצוות".

שׁוֹדָאֵי אַף כִּי דְבָרִים אֱלוֹ צְרִיכִים לוֹ נֶפֶשׁ הַשְּׂכֵלִית, מִי הוּא עָרַב לִי שֶׁהַדְּבָר הַזֶּה הוּא מֵצֵד שְׁלֵמוֹת שָׁבוּ, וְהָרִי רָאוּי וּמְחִיב שִׁיְהִי לוֹ פְּעֻלוֹת אֱלֹהִיּוֹת שִׁיִּפְעַל בְּעוֹלָם אֲשֶׁר בְּרָאוּ, כְּפִי מַעֲלַת נַפְשׁוֹ הָאֱלֹהִית. וְאוּלַי כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר זָכַרְנוּ הֵם מֵצֵד חֶסְרוֹן שְׁבָאָדָם.

הוכחה⁴ שפעולות אלו הן מצד פחיתות וחסרון ולא מצד מעלתו

וּבִסּוֹף קְדוּשֵׁין (פב, ב): תְּנִיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּרַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: מִיָּמֵי לֹא רָאִיתִי צָבִי קִיץ, וְאָרִי סָבֵל, וְשׁוֹעֵל חֲנוּנִי, וְהֵם מִתְּפָרְנְסִים שְׁלֹא בְּצַעַר, וְהֵם לֹא נִבְרָאוּ אֶלָּא לְשִׁמְשׁוֹנִי, וְאֲנִי נִבְרָאתִי לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנִי. וּמָה אֱלוֹ שְׁלֹא נִבְרָאוּ אֶלָּא לְשִׁמְשׁוֹנִי, מִתְּפָרְנְסִים שְׁלֹא בְּצַעַר, וְאֲנִי שֶׁנִּבְרָאתִי לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנִי עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה! אֶלָּא שֶׁהָרְעוּתִי אֶת מַעֲשֵׂי, וְקִפְחִתִי אֶת פְּרָנְסָתִי, שֶׁנֶּאֱמַר (רמיהו ה, כח): עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלֶּה וּגּוֹ' עַד כֵּאן. הָרִי שְׁבָאָרוּ, כִּי הַפְּעֻלוֹת וְהַמְּלָאכוֹת שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם לְצַרְף פְּרָנְסָה, אֵינָם מֵצֵד מַעֲלַת הָאָדָם. אֲבָל הֵם לוֹ מֵצֵד פְּחִיתוֹת וְחֶסְרוֹן.

כשהיה האדם שלם בגן עדן לא היה צריך לפעול לצורך קיומו הפיזי, וכך גם בעלי החיים כעת

וּכְשֶׁנִּבְרָא הָאָדָם לֹא נִבְרָאת עִמּוֹ הַמְּלָאכָה וְתִקּוּן בְּגָדִים וּבִנְיַן הַבַּתִּים, רַק בְּגֵן עֵדֶן הָיָה בְּלֹא דְבָרִים אֱלוֹ⁵. וְאֵם כֵּן, אֵין אֱלוֹ הַפְּעֻלוֹת לְאָדָם מֵצֵד הַשְּׁלֵמוֹת. שְׁלֹא נִמְצָא בְּבַעֲלֵי חַיִּים אֱלוֹ הַפְּעֻלוֹת, וְהֵם מִתְּפָרְנְסִים בְּלֹא דְבָרִים אֱלוֹ. אֵם כֵּן, פְּעֻלוֹת אֱלוֹ הֵם לְאָדָם מֵצֵד חֶסְרוֹן, שֶׁחֲטָא וְקִפַּח פְּרָנְסָתוֹ. וְלוּלֵא זֶה לֹא הָיָה צְרִיף לְדְבָרִים אֱלוֹ.

האדם משתמש בגופו, נפשו ושכלו לצרכי חייו

וְזָכַר ג' דְּבָרִים, כִּי בְּאָדָם ג' דְּבָרִים: הַגּוּף וְהַנְּפֶשׁ וְהַשְּׂכֵל⁶. וּבְכָל שְׁלֵשֶׁתָן מְשִׁמֵּשׁ הָאָדָם בָּהֶם לְצַרְף חַיּוּתוֹ. וְאָמַר, כִּי אֵין שְׁלֵמוֹת הָאָדָם בְּמָה שֶׁהוּא מְשִׁמֵּשׁ לְצַרְף פְּרָנְסָתוֹ, הֵן בְּגוּפוֹ, הֵן בְּנַפְשׁוֹ, הֵן בְּשִׂכְלוֹ.

וְזֶה, כִּי הָאָרִי יֵשׁ לוֹ גּוּף חֲזָק, כְּאֲשֶׁר נּוֹדַע מֵעֵנִין הָאָרִי, וְהָרִי אֵין מְשִׁמֵּשׁ בְּכַח גּוּפוֹ שִׁישׁ לוֹ לְצַרְף פְּרָנְסָתוֹ. לְכַף אֵין לְחַשֵּׁב מָה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם בְּגוּפוֹ הוּא שְׁלֵמוֹת לוֹ. שֶׁהָרִי בְּבַעֲלֵי חַיִּים לֹא נִמְצָא דְבָר זֶה שִׁיְהִיָּה צְרִיף אֵלָיו.

וּכְנִגַּד הַכַּח הַנַּפְשִׁי, שֶׁהַתְּנוּעָה הִיא מִן הַנַּפֶּשׁ, עַל זֶה אָמַר שֶׁהַצָּבִי שִׁישׁ בּוֹ מְהִירוֹת הַתְּנוּעָה מְאֹד, הָרִי יֵשׁ לוֹ כַח זֶה בְּיוֹתֵר. וְהָרִי אֵינוֹ מְשִׁמֵּשׁ בְּכַח זֶה לְצַרְף פְּרָנְסָתוֹ. וְלִפְיֶכֶף אָמַר וְלֹא רָאִיתִי צָבִי קִיץ, דִּהְיִינוּ שִׁיְהִיָּה מִתְּקוּן מְזוֹנוֹתָיו בְּקִיץ, וְצְרִיף לְזֶה כַח הַתְּנוּעָה לְהַכְנִיס אֶת פְּרוֹת הַקִּיץ לַבַּיִת.

וּכְנִגַּד הַשְּׂכֵל אָמַר לֹא רָאִיתִי שׁוֹעֵל חֲנוּנִי. כִּי הַשׁוֹעֵל הַזֶּה יֵשׁ בּוֹ חֲכָמָה מְכַל חַיּוֹת הַשָּׂדֶה. וְאֵין מְשִׁמֵּשׁ בְּכַח זֶה לְצַרְף פְּרָנְסָתוֹ, לְהִיּוֹת חֲנוּנִי בְּעַל מְשָׂא וּמִתָּן.

פעולות האדם לקיומו הן מגרעות ולא מעלות⁷

וּכְיוֹן שְׁלֹא נִמְצָא בְּבַעֲלֵי חַיִּים שִׁישִׁתְּמָשׁוּ בְּכַחוֹת אֱלוֹ לְצַרְף פְּרָנְסָתוֹ, אֵם כֵּן מָה שֶׁהָאָדָם פּוֹעֵל בְּכַח גּוּפוֹ וְזַעַת אָפוֹ וְנוֹשָׂא מְשָׂא גָדוֹל לְצַרְף פְּרָנְסָתוֹ, אֵין זֶה מֵצֵד שְׁלֵמוֹת הָאָדָם, שֶׁהָרִי אֵין

4. הוכחות המהר"ל הן מובאה מדברי חז"ל וניתוחה ע"פ הנחת היסוד אותה רוצה המהר"ל להוכיח.

5. במדרש הגדול בראשית א, ג, ועיין גם סנהדרין נט, ב: "אדם הראשון מיסב בגן עדן ומלאכי השרת עומדים לפניו, צולים לו בשר ומצננים לו יין, ובאים ומניחים לפניו".

6. השכל כאן אינו השכל האלוקי, דהיינו הנשמה, אלא השכל החושב.

צריך דבר זה לבעלי חיים, שהוא יותר פחות מן האדם. ודבר זה התחייב לו מצד חטאו. שאין לאדם מנוח בגופו ביום ובלילה, רץ אחר פרנסתו כצבי, ומשמש לזה כח נפשי שלו, ואין זה מצד השלמות, שהרי לא נמצא זה בבעלי חיים, שהם למטה הימנו. וכן אין שלמות השכל של אדם לשמש בו אל פרנסתו, כיון שלא נמצא שצריך דבר זה הבעל חי, שהוא פחות מן האדם.

הפעולות המתאימות לנפש האלוהית הן מצוות התורה

ואם כן, מה שהאדם משבח מכל שאר בעלי חיים וראוי שיהיו לו פעולות מיוחדות, אין הפעולות המיוחדות ההם הפעולות שהם המלאכות והבנינים, כי דבר זה אינו לו⁸ לשלמות, רק לחסרון ולפחיתות בשביל שחטא ונעשה בעל חסרון, ולכך צריך לכל הדברים האלו. וכבר בארנו, כי אי אפשר שלא יהיו לאדם פעולות אשר הם מתחייבים אל נפשו אשר יש לו נפש אלהית. ואם כן נשאלה השאלה, איזה הם הפעולות המיוחדות לו, המתחייבות אל מעלתו, במה שיש לו נפש שכלי? לא ישאר לומר רק, כי הפעולות המתחייבות אל מעלת נפשו, הם הפעולות האלהיות, והם מצוות התורה. והם הם מיוחדים אל האדם, לפי מעלת נפשו האלהית. ודבר זה בודאי הם פעולות המיוחדות אליו וראויים לו.

יצר הרע מעכב את גילוי הפעולה הטבעית של האדם – קיום המצוות

ואם תשאל ותאמר, אם כן הרי כל הפעולות המיוחדות לכל אחד ואחד מן הנבראים, הפעולות מתחייבות ממנו מעצמו, ואינו משנה פעולותיו. ולמה לא נמצאו גם כן פעולות האלהיות, הם המצוות, מן האדם מעצמו? דבר זה אין שאלה, כי אם ראוי שיהיו אלו הפעולות באות מן האדם, הלא יצר הרע שברא באדם, הוא מביאו אל הפעולות הרעות, שבאות ממנו, מצד יצר הרע שבו⁹. ועל זה הוכיח משה רבנו עליו השלום את ישראל ואמר (דברים לב, א): האזינו השמים וגו', כמו שיתבאר בפרקים הבאים, להודיע שאין זה לפי הסדר¹⁰ כלל. כי לפי הסדר השכלי¹¹, ראוי שיתחייבו הפעולות מן כל נברא ונברא כפי מה שראוי, ואל האדם שנפשו אלהית שכלית, ראוי לו פעולות מיוחדות, והם פעולות המצוות שבתורה, רק כי היצר הרע מעכב.

לעם ישראל הכנה לנבואה – נפש יותר אלוהית משאר בני האדם

אמנם כל המין מבני אדם אי אפשר שיהיו שווים כלם במעלת נפשם. ועם שכל מין בני אדם שווים בתאר פניהם ובעניניהם, אינם שווים במה שיש חלק מהם יותר אלהי מזולתם. כמו שידוע, כי הנבואה ורוח הקדש והשכינה, היו מיוחדים בו העם אשר בחר בו השם יתברך¹², משאר העמים עובדי כוכבים ומזלות. ואין ספק כי הנבואה הכנה בנפש האדם. ותמצא הכנה

7. דרכו של המהר"ל לבחון כל דבר מכמה פנים. תחילה הוא ניתח את דברי חז"ל מצד בעלי החיים, וכאן הוא דן מצד האדם.

8. בד"ל: לא ובד"ר: לו, ועדיף.

9. עי' בנצח ישראל פ"ב.

10. 'סדר' בכתבי המהר"ל פירושו: התנהלות המציאות ע"פ התוכנית האלוקית כפי שהייתה בשעת הבריאה. ז"ל המהר"ל (גור אריה שמות ל, כט): "דע, כמו שנותן סדר המציאות שיהיה העולם על דרך אשר סדר אותו השם יתברך, ויהיה סדר זה קיים לעולמי עולמים".

11. השכלי האלוקי.

12. עי' כורי מאמר א כח, מג הנבואה הוכחה ליחוד.

הזאת מִיְחָדִים בַּהּ הָעָם אֲשֶׁר בָּחַר ה' יִתְבָּרַךְ. וּמִזֶּה תֵרְאֶה, כִּי הָעָם הַזֶּה הִיָּה יוֹתֵר נִפְשָׁם אֱלֹהִית מִצַּד הַהֲכָנָה הַזֹּאת.¹³

בצד הטבעי שבאדם יש שוויון בעולם הזה, עולם הטבע וגם זה מִכְרַח לִזְמַר. וְזֶה, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה, אֲשֶׁר בּוֹ מִיֵּן בְּנֵי אָדָם, הוּא עוֹלָם הַטְּבַע. וּלְפִיכָךְ, הַדְּבָר אֲשֶׁר הוּא טְבַעִי רָאוּי שִׁימְצָא בְּכָל הַמִּין בְּשׂוּהָ, בְּמֵה שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה הוּא טְבַעִי בְּכָלֵוּ. וְאִם יִמְצָא שְׂנוּי בֵּהֶם מִפְּנֵי שְׂנוּי הַמְּקוֹמוֹת¹⁴, דְּבָר זֶה אֵינּוּ נֶחְשָׁב שְׂנוּי כָּלָל.

אם היה שוויון בצד הרוחני היה עולמנו עולם רוחני אֲבָל הָאֱלֹהִיּוֹת, לֹא יִמְצָא בְּשׂוּהָ לְכָל הַמִּין. שְׂאֵם הִיָּה נִמְצָא לְכָל הַמִּין בְּשׂוּהָ, הִיָּה עוֹלָם הַזֶּה עוֹלָם נִבְדָּל, מֵאַחַר כִּי בְּכָלֵוֹתוֹ נִמְצָא הָאֱלֹהִיּוֹת. אֲבָל הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא עוֹלָם הַטְּבַע, וְאֵינּוּ עוֹלָם הַנִּבְדָּל¹⁵, וְדָבָר זֶה מִחֵיב, שְׂאֵין נִמְצָא הָאֱלֹהִיּוֹת לְכָל הַמִּין בְּשׂוּהָ, כִּי אִם בְּחֶלֶק מִמֶּנּוּ.

אומות העולם שייכות לעולם הטבע. ישראל שייכים לעולם שמעל הטבע, עולם התורה ומִפְּנֵי כִּי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת הֵם מִן הָעוֹלָם הַטְּבַעִי, לְכַף הֵיוּ שְׁבַעִים אַמּוֹת. כִּי עוֹלָם הַטְּבַע נִבְרָא בְּשַׁבַּע יְמֵי בְּרֵאשִׁית, וּכְנִגְד שְׁבַעַת יְמֵי עוֹלָם הַטְּבַע הֵיוּ שְׁבַעִים אַמּוֹת כְּנִגְד כָּל יוֹם עֲשָׂרָה. וְהָאִמָּה הַיְחִידָה הִיָּתָה עַל הַטְּבַע, וְהִיא כְּנִגְד הַשְּׁמַיִם, כִּי הַשְּׁמַיִם הוּא עַל הַטְּבַע¹⁶. וּלְכַף רָאוּיָהּ לִישְׂרָאֵל הַתּוֹרָה שֶׁהִיא עַל עוֹלָם הַטְּבַע. וְהַתּוֹרָה נִבְרָאת קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם הַטְּבַעִי¹⁷, וְיִשְׂרָאֵל נִבְרָאוּ גַם כֵּן קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם הַטְּבַעִי¹⁸. לְכַף כָּל עֲנִין הַתּוֹרָה שֶׁהִיא

13. ע"י גם בגבורות ה' פרק עב.

14. ע"י שבת לא, א.

15. המהר"ל דן משתי בחינות: א. עולמינו עולם הטבע. ב. עולמינו אינו עולם נבדל, ולכן כפל הדברים.

16. דברי המהר"ל בנויים על יסודות מעולם הקבלה. כדי להבין את משמעותם של המספרים שבע ושמונה יש להבין את המושג עשר ספירות. הרמח"ל (מהדורת חיים פרידלנדר ספר הכללים כללי מאמר החכמה אות ב' הספירות) כתב: "הגילוי הזה שזכרנו, בכלל נקראה הארה, ופרטי נקרא ספירות. והם פרטי גילוי, שהאדון ברוך הוא מתגלה ונמצא אל נמצאו להיות מציאותיותם מתהוות ומתקיימות בהיתלותם בו. ואמנם כפי כל המצבים המקרים שגורה חכמתו יתברך שימצאו בנבראים, הנה כל כמה הבחנות ייבחנו בכלל הגילוי הזה שהוא סיבה לכולם. ואולם הקבלה שבידינו היא שהפרטים האלה כולם נכללים תחת עשרה סוגים, ונקראים עשר ספירות. וכולם אינם אלא אורו יתברך, שנמצא לנמצאים כפי מה שצריך להם. ונבחנים בו הבחנות האלה לא מצד עצמו, אלא מצד הנמצאים כפי בחינותיהם, מצביהם ומקריהם". הקב"ה אחד, הספירות הן ההתגלות של הבורא אל הנבראים בכל המצבים של המציאות. כלומר כל המציאות בבחינתה הרוחנית מתגלית ע"י עשר הספירות שהן חיצוניות לו. רצונו של הקב"ה בבריאת העולם הוא "גילוי" או "הארה" אל הנמצאים. הספירות הן הפירוט של אותו רצון. עוד כתב הרמח"ל (שם אות ז שמות הספירות והפרצופים): "שמות עשר הספירות בכלל הם: כתר, חכמה, בינה, חסד או גדולה, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. ואלה מתחלקים בחילוק אחר ונקראים חמישה פרצופים: כתר נקרא אריך אנפין, חכמה אבא, בינה אמא, השישה שהם חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד מתחברים ונעשים פרצוף אחד, ונקרא זעיר אנפין. ומלכות פרצוף אחד ונקרא נוקבא" (שם טו הנשמה ובחינותיה). "הנשמה של האדם מתחלקת לחמש בחינות נפש מנוקבא, רוח מזעיר אנפין, נשמה מאמא, חיה מאבא, יחידה מאריך אנפין". החלק הגשמי של האדם נאצל משבע הספירות התחתונות והנשמה שהיא חלק אלוקי באדם נאצלת מספירת הבינה. העולם הטבעי נאצל משבע ספירות תחתונות בבחינת עולם חסד יבנה. דהיינו מספירת חסד ולמטה. לאור זאת נבין את דרכו של המהר"ל בהרבה מקומות שהסיפירה שבע מבטאת את עולם הטבע והסיפירה שמונה מבטאת את העולם שמעל הטבע.

17. פסחים נד, א: "שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה, וגן עדן, וגיהנם, וכסא הכבוד, ובית המקדש ושמו של משיח".

18. ב"ר א, ד: "ששה דברים קדמו לבריאת העולם. יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות. התורה והכסא הכבוד נבראו. תורה מנין, שנאמר (משלי ח): ה' קנני ראשית דרכו. כסא הכבוד מנין, דכתיב (תהילים צג): נכון כסאך מאז וגו'. האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות".

בשמיני. כי הטבע היא תחת מספר שבועה. ומה שהוא על הטבע הוא שמיני, כמו שיתבאר בפרק שאחר זה. ולכך האמה הישראלית, אשר בחר ה' יתברך לחלקו, הם הם נתיחדו בפעולות האלהיות, שהם מצוות התורה, לפי מדרגת נפשם האלהית, במה שהיו מוכנים לנבואה ורוח הקדוש ולהיות השכינה ביניהם. ועובדי כוכבים ומזלות, לפי מעלתם, נתן להם ז' מצוות שהם שבע מצוות בני נח.

הוכחה שתכונת נפש ישראל מתאימה לתורה ולא כך נפש העמים

ובפרק קמא דעבודת זרה (ב, ב): ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן (דברים לג, ב). מאי בעי בשעיר? ומאי בעי בפארן? מלמד, שהחזיר הקדוש ברוך הוא התורה על כל העולם, ולא רצו לקבלה, עד שבאו ישראל וקבלוה. ובמדרש (ספרי וזאת הברכה אות שמג ויאמר) אמר, מלמד שהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה לבני עשו ואמר להם: רוצים אתם לקבל התורה, ואמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תרצח (שמות כ, יב). אמרו לו: כל ברכות של אותו איש ועל חרבך תחיה (בראשית כו, מ), אין אנו רוצים לקבלה. אמר לבני ישמעאל: רוצים אתם לקבל התורה. אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תגנב (שמות כ, יב). אמרו לו: כל ברכותיו של אותו איש והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו (בראשית טז, יב), אין אנו רוצים לקבלה, עד כאן.

בארו בזה הדברים אשר אמרנו. כי מצוות התורה שהם הפעולות האלהיות מתיחסות אל ישראל, שלפי מעלת נפשם הם מוכנים אל הפעולות האלהיות, והם ביחוד להם. אבל עובדי כוכבים ומזלות, מצד חסרונם ופחיתותם, אינם ראויים לפעולות האלהיות, שהם המצוות. וזהו שהיה מחזיר התורה על כל אמה ולשון, ועצם נפשם ממאן לקבל הפעולות האלהיות. כי אם ישראל היו מוכנים לתורה מצד מעלת נפשם.

במדרש, תכונת נפש האומות הפכה של תורה

אמנם במדרש באר, כי לא בלבד שהם אינם מוכנים לתורה, שהם פעולות אלהיות, אבל יש בהם הכנה אל הפך זה. ורצה לומר, כי עשו וישמעאל היו מוכנים אל פעולות שהם הפך התורה, וזה מצד ההכנה שבהם. כי אין ספק שברכתם לפי מה שהם היו מוכנים אליה בעצמם. ומה שזכר הכתוב הזה עשו וישמעאל? לומר כי עובדי כוכבים ומזלות הם נפשם נוטה אל הקצה, וכל שנוטה הכנת נפשו אל הקצה הוא רע. וזהו ה' מסיני בא וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן. כי השם יתברך ראה כי פעולות התורה, הם הם הדרכים הישרים¹⁹ הם דרכי ה'. ראויים לאשר להם הכנה ממצעת²⁰, והיא התכונה הישרה. לא אל אשר תכונת נפשו נוטה אל הקצה, ופעולות שלהם אינם ישרים. וזכר בשביל כך עשו וישמעאל, שיש בכל אחד קצה אחד. כלומר, כי אלו שתי אמות עובדי כוכבים ומזלות תכונת נפשם נוטה מן האמצע, כל אחת לקצה אחד. לכך הם ממאנים לקבל התורה. וזהו שאמר כי האחד ברכתו על חרבך תחיה לרצח. וישמעאל ידו בכל בכח ובחזקה על הבריות. ואלו שניהם תכונות רעות מחלקות, כל

19. יבואר בפרק יא.

20. ע' במבוא.

אָחד וְאֶחָד נוֹטָה לְקַצֵּה אֶחָד, כְּאֲשֶׁר יִדְוֶע לְחַכְמֵי אֲמֶת²¹. וּבִשְׂבִיל כֶּף הָיוּ תְּכוּנָתָן מִמָּאָן לְקַבֵּל הַתּוֹרָה.

אָמְנָם בְּגִמְרָא (ע"ז ב, ב) לֹא אָמְרוּ רַק שֶׁהֵם לֹא רָצוּ לְקַבְּלָהּ. וְהַכּוֹנֵה בָּזָה, כִּי אֵין רְאוּי לְהֵם הַתּוֹרָה וְהַמְצוּוֹת, שֶׁהֵם הַפְּעֻלוֹת וְהַמַּעֲשִׂים הָאֱלֹהִיִּים, שְׂאִין נִפְשָׁם מוֹכֵן לָזֶה, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל מִצַּד נִפְשָׁם הָאֱלֹהִית. וּמִפְּנֵי זֶה רְאוּי לְהֵם הַפְּעֻלוֹת הָאֱלֹהִית וְהֵם מְצוּוֹת הַתּוֹרָה.

ישראל במעלת אדם – מוכנים לדברים אלו

וְהוּא עֲצָמוּ מַה שְׂאָמְרוּ וְזָרוּנָם לְבִרְכָה (יבמות סא, א): אֲתֵם קְרוּיִים אָדָם וְאֵין עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמְזוֹלוֹת קְרוּיִים אָדָם²². בְּאוּר עֲנִין זֶה, שֶׁהַהֲבָדֵל הַמִּיחָד אֲשֶׁר בֵּין הָאָדָם וּבֵין שְׂאָר בְּעַלְי חַיִּים, מַה שֶׁהָאָדָם יֵשׁ לוֹ נִפְשׁ אֱלֹהִית. וְהִנֵּה אוֹתָם אֲשֶׁר יֵשׁ לְהֵם נִפְשׁ אֱלֹהִית, הֵם מוֹכְנִים לְדַבְּרִים אֱלֹהִיִּים, כְּמוֹ הַנְּבוּאָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וְדָבָר זֶה לֹא תִמְצָא רַק בְּעַם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. לְכַף הֵם קְרוּיִין אָדָם בְּפֶרֶט בְּשִׁלְמוֹת²³, בְּמַה שִׁישׁ בָּהֶם כָּל אֲשֶׁר רְאוּי לְהִיֹּת לְאָדָם, שֶׁנִּקְרָא אָדָם בְּפֶרֶט, מִפְּנֵי שִׁישׁ בּוֹ מַעֲלָה אֱלֹהִית וְאֵינוֹ טְבָעִי. וּלְפִיכֶף אֲתֵם קְרוּיִים אָדָם. וּמִפְּנֵי זֶה, הַמְצוּוֹת שֶׁהֵם הַפְּעֻלוֹת הָאֱלֹהִית, מִתְיַחֶסוֹת בְּפֶרֶט לְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁלְמוֹת, כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר עוֹד.

לגר יש מעלת ישראל

וְאֵל יִקְשֶׁה, אִם כֵּן הִגֵּר אֵיךְ אֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה מְקַבֵּל הַתּוֹרָה, כְּאֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ תְּכוּנָה נִפְשִׁית שְׂאֵינָה טוֹבָה? אֵין זֶה קְשִׁיָּא כָּלָל. כִּי מֵאַחַר שֶׁבָּא לְהַתְגַּיֵּר, הִנֵּה יֵשׁ לוֹ תְּכוּנָה יִשְׂרָאֵלִית. וְכֹאֲשֶׁר נִתְגַּיֵּר, נִעֲשֶׂה טָפֵל²⁴ לְאֵמָה הַיִּשְׂרָאֵלִית, וְהָרִי הוּא כְּמוֹהָ. וְעַם כָּל זֶה אָמְרוּ (שם מז, ב): קְשִׁים גְּרִים

21. ז"ל ר' צדוק הכהן מלובלין בקומץ המנחה חלק ב' אות [עט] ד"ה פרשת וישלח: "ענין ימין ושמאל שהם ב' זרועות עולם (שכל מה שבנפש יש בעולם, וזרועות בנפש וזרועות בעולם, כמו שאמרו זכרם לברכה. והם צפון ודרום קור וחום). חסד וגבורה שהם זרועות כגוף, שעיקר כח הגוף בזרוע. והם ב' ראשי המדות. חסד הוא אהבת עצמו וזולתו ולהטיב לאחרים ולעצמו, והגבורה להיפך. והם בעלמא דשיקרא ב' כחות רעות, תאוה להטיב לעצמו ורציחה. כמו שכתוב בוהר (פ' בלק קצט) על הפסוק וזרח משעיר. מה כתיב בה לא תרצח כו' מהר פארן. מה כתיב בה לא תנאף. שישמעאל ועשו הם ב' זרועות עלמא דשיקרא. זה זרוע ימין שהוא בנו של אברהם, שאחו באותה מדה ועולם האמת בגמילות חסדים וישע אשל וכמו שנאמר חסד לאברהם. וזה בנו של יצחק שאחו במדת הגבורה אמיתית שהוא לגבי עצמו כובש יצור, כמו ששמעתי על הפסוק ויצחק בא וגו' והוא יושב בארץ הנגב מנוגב מכל תשוקה וחמדה. וכמו שנאמר פחד יצחק. והחסד מיוחד לימין ששם תוקף הכח. כי חסד הוא התפשטות עד אין קץ. מה שאין כן גבורה. אי אפשר לה בהתפשטות שיחריב העולם רק בצמצום, כפי מדת המשפט. והם ב' הפכים כימין ושמאל קור וחום". ובוהר פרשת פנחס (דף רית, ב מהדורת הזוהר עם פירוש הסולם אות צו): אברהם לצד ימין יצחק לצד שמאל. ולקמן בפרק מו כתב המהר"ל שהחרב הוא נוטה לצד שמאל.

22. ע' דרך החיים פ"ג מ"ד: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר: כי בצלם אלוהים עשה את האדם". באר שם המהר"ל, ז"ל: "ואף שאמר חביב האדם, אין זה כולל כל מין האדם, כי כבר אמרו ז"ל: כי אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם. כאלו שלימות הבריאה שהוא לאדם בפרט, הוא לישראל לא לאומות, כאשר בארנו פעמים הרבה, מה שישראל בפרט נקראים אדם, והוא דבר ברור מאד. ואף כי מעלה זאת אינה רק לישראל בלבד, אמר על זה חביב האדם ולא אמר חביבין ישראל, וזה כי הפרש גדול יש. אף כי גם מעלה זו היא לישראל בפרט, מ"מ יש צורת אדם באומות ג"כ, רק שעיקר צורת אדם לא נמצא באומות. מ"מ נמצא הצלם הזה אצל שאר אומות, רק שאינו נחשב לכלום. ולכך לא אמר חביבין ישראל שנבראו בצלם אלהים. ועוד כי כאשר נברא האדם היה מעלה זאת לאדם ולגו אף כי אינם בשם ישראל נקראים. ואם אחר שבחר הש"ת בישראל תמצט הצלם הזה אצל האומות, מ"מ הצלם האלהי הוא שייך לאדם במה שהוא אדם ודבר זה מבואר".

23. כוונתו שבישראל יש את מעלת האדם בשלימות לכן עיקר שם אדם נאמר לישראל.

24. מחובר, קשור אל. יתכן שהמהר"ל בחר במילה זו כי היא בעלת משמעות כפולה, גם מחובר אל אבל גם במעלה פחותה. ע' כורזי מאמר א, כו: "כל מי שנלווה עלינו מן האומות כיחיד יבואוהו מן הטוב אשר יטיב עמנו האלוה אבל שיהו לא ישוה אלינו".

לְיִשְׂרָאֵל כְּמוֹ סִפְחָת. כִּי הַסִּפְחָת²⁵ מְזַגוּ אֵינּוּ טוֹב, וּמִקְלָקֵל הַבְּשָׂר²⁶ שֵׁישׁ לוֹ מְזַג טוֹב.

מדוע ישראל להוטים אחר ע"ז?

וְאֵל יִקְשֶׁה, הֲרִי נִמְצָא כִּי יִשְׂרָאֵל, הָיוּ הָעַם הַנִּבְחָר עִם הַתְּכוּנָה הַטּוֹבָה שֶׁהִיְתָה לָהֶם, הָיוּ לְהוֹטִין בְּיֹתֵר אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה מִכָּל הָאֲמוֹת. כִּי דָבָר זֶה יִתְבָּאֵר עוֹד בְּאֲרֵיכוֹת בְּפָרְקִים הַבָּאִים²⁷.

סיכום הפרק

בתחילת ספרו דן המהר"ל מהי חובתו של האדם בעולמו. שאלה זו נובעת משאלה אחרת הקודמת לה: במה התייחד האדם משאר היצורים. רק כאשר יתברר יחודו של האדם נוכל לגזור מכך גם על תפקידו המיוחד. המהר"ל הולך כאן בדרכו של הרמב"ם במו"נ. גם הרמב"ם מעלה בתחילת חיבורו את השאלה מהי חובת האדם בעולמו ופותח בנושא מהו המייחד את האדם. תשובת הרמב"ם שונה באופן מוחלט מתשובת המהר"ל, דבר המעיד כבר בתחילת החיבור על כיווני חשיבה ותפיסת עולם מחשבתית שונה. הרמב"ם בפ"א מבאר כי צלם אלוקים שבאדם הוא ההשגה השכלית של האדם. צלם משמעותו מהות הדבר, ובלשונו (מהדורת הרב קאפח עמ' יז): "הענין אשר בו נהיה הדבר ונעשה מה שהוא". לדעתו האדם צריך להשתמש בשכלו כדי להגיע אל ידיעת האלוקים (שם פרק ד). לעומתו המהר"ל סובר שהמייחד את האדם היא: "מעלתו במה שיש לו נפש שכלי". אולם אין הנפש השכלי של המהר"ל כהשגה השכלית של הרמב"ם. לרמב"ם ההשגה השכלית היא היכולת לתפוס דברים, לנתחם ולהסיק מסקנות (מו"נ ח"א פ"ז). הנפש השכלי שעליה מדבר המהר"ל היא נשמת האדם, החלק האלוקי שנמצא באדם. יחוד זה מחייב את האדם לעמל תורה.

בפרק זה הניח המהר"ל הנחת יסוד שתלך ותתבהר בהמשך הרצאתו. התורה והמצוות הן הפעולות האלוקיות שלשם ביצוען נברא האדם. בענין זה, ישראל נקראים אדם, כי הם התייחדו למימושן של הפעולות האלוהיות בשלימות.

25. תוספת וטפילה על האדם. הגדרת המהר"ל בהקדמה לדרוש על התורה.

26. רש"י ביבמות: "שאוהזים מעשיהם הראשונים ולמדים ישראל מהם".

27. לא באר זאת בתפארת, אבל באר זאת בנצח ישראל סוף פ"ב ופ"ג.